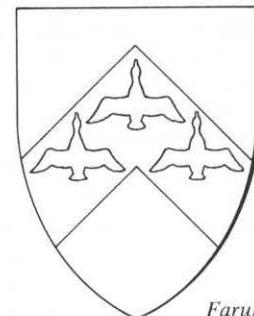

(13) 700 118; (14) 169 2,1925-29, 30 og 3, 147; 248 3,100; (15) 202c 3,284; (16) 212c 1,397; (17) 165 17,1923,91; 388; (18) 388; (19) 224 1942, 136; (20) 785 42; 388; 84 72; (21) 171 77; (22) 562 21,1899,113; 33, 1907,27f; 109,1936-39,204; (22a) 903 7,983; 451 388; 383 1,181; (23) 693b 1,620; 451 388; 383 1,181; (24) 903 4,213; (25) 659 14,890; (26) 451 388; 383 1,181; 756 21,498; (27) 376 28; (28) 202c 1,277; (29) 169 1,240; (30) 388; 451b 696 (Falst.); 224 1942,136; (31) 233 1941,35; (32) 165 32,1938,106; 169 2, 1925-29,30; (33) 785 236f; 84 72; (34) 434 K303; (35) 693b 1,619; (36) 165 30,1936, 121; (37) 165 30,121; 451 390; 383 1,173; 388 (Bornh.); (38) 451 390; 383 1,173; (39) 287b; (40) 154 360; (41) 855 57.

der for mange knortegæs (2), indgår sandsynligvis også i Gåskær 1764ff ved Kongeåen (3).

Tre vildgæs i Farum kommunevåben 1964ff symboliserer de tidligere kgl. gåsejagter på egnen.

Farum kommunevåben.

Gæs, *Anser, Branta*

GRÅGÅS, *Anser anser*; begge køn er askegrå, oversidens mørkere fjer har samme lyse rande, næbbet er orange. Den eneste hos os ynglende vildgås (bortset fra den indførte Kanadagås) opholder sig i søer og store moser, reden anbringes i tagrørskov o.a. tæt vegetation. Stamformen til tamgåsen.

BLISGÅS, *Anser albifrons*, er mindre og mørkere, har en hvid plet («blis») ved grunden af næbbet og sorte, uregelmæssige tværbånd på brystet. Om efteråret en fåtallig trækgæst.

SÆDGÅS, *Anser fabalis*, ligner grågåsen, men har orange (ikke blegrøde) fodder og sort næb med rødgule bånd. Ret talrig overvinrende og som trækgæst.

KNORTEGÅS, *Branta bernicla*: hoved og forbryst er sort, halsen har en hvidlig plet på hver side, oversiden er brunsort og bugen hvid eller gråsort. Trækgæst forår og efterår, nogle få overvintrer i Vadehavet.

BRAMGÅS, *Branta leucopsis*, adskiller sig fra knortegåsen bl.a. med det hvide hoved og den blågrå overside, undersiden er hvid. Fåtallig træk- og vintergæst.

– Danmarks Dyreverden 6, 162-90.

GÅS, fællesgermansk; gammeldansk og oldnord. gas; hører til indoeuropæisk ghe- 'gabe' idet fuglen truer med åbent, hvæsende gab (1). Indgår i stednavne: Gåsesand 1703ff i Grønsund og Gåseholmen i Limfjordens vestlige del, begge tilholdsste-

GRÄGÅS: *baldgås* o. 1770 (4) af bal, 'stor rund, udstående'; *klingergås* 1776ff (5) ellers om sædgås, vel af fuglens klingre (gennemtrængende) skrig jf. *knager-* og *knorpegås* 1802 (6); *rødgås* SVJylland (7) efter benenes og næbbets farve. Færøerne: *grágás, heimagás*.

BLISGÅS 1852ff: *kejle, kejlgås* o. 1700 (8), den kejler = strækker hals og holder udkig; i overført betydning: tage sig i aqt (9), eller hørende til kejle = lille bugt, vandpyt; *rødfod* 1829 (10), *smedegås* Falster 1852ff (11) skyldes vel de sorte fjer på bryst og bug. Grønland: *nerdlernak* 'ikke den rigtige nerdlak' (knortegås).

SÆDGÅS 1852ff: *klingergås* o. 1700ff (12) sml. grågås; *ruggås* 1852ff (13), færdes om vinteren ofte i rugmarker.

KNORTEGÅS 1820ff (14), *knortgås* ØJylland (15), fuglens stemme er dyb og grov, den knorter 'knurrer' jf. *knorpegås* 1809 (16), *knorpegås* Ærø 1820 (17), *knarregås*, *knargås* (18), *knarkvogn(en)* (19) sml. nedenfor, *knurregås* (20), *rapgås* Vendysssel (21), *rallegås* Bågø (22), *rulte* 1852ff, *rautegås* 1767, *rante(r), rantegås* Lolland (23), *rulle* (24), *skrante(r), skrånte, skrantgås* VLolland, øerne i Smålandshavet (25). *Rågås* (ragies) = *radgås, rajgås* 1564ff (26) af uvis oprindelse, måske efter skriget raj-raj (27); af ra 'hastig'; fordi knortegæs flyver i en lang rad (ikke i kile). *Gaul* SVJylland slutn. 1600-t (28), 1852ff (29). *Ring-, ringelgås* o. 1700ff (30) har hvid halvring på halsen. *Taddergås* o. 1700ff af tadre 'snadre' jf. *tedde(r)gås* 1823 (31), vel omtydet til *tatergås* 1862ff (32) sml. *smedegås* ovenfor. *Svensk gås* NFyn 1843 (33) sml. nedenfor; *tanggås* 1852ff (34), *rø(d)gås* Femø (35). *Karlsjæger* 1890 (36), *himmelhund* SVJylland o. 1880 (37) også navn til troldand (s. 51) og

bekkasin (s. 138); *Endelave gæs* o.1890 (38), *den hvidrøvede Kertemindegenen* (22), *svenske gæs* Sjælland, man mente de kom trækende fra Sverige (39), *drapgås* Bornholm (40).

Færøerne: *helsingagás*, *helsigás* 1673ff (41), helsi 'halsbånd'; VGronland: *nerdlek* måske efter stemmen, af *neriak 'æder'* (den er grådig) eller af *nerdlerpok* 'bespiser' refererende til den kødfulde fugl (42).

BRAMGÅS: måske d.s. som brandgås (se gravand s. 49); *svenskgás* 1823ff (43), *fjeldgás*, *rantegás* og *perrelit* (44), *sortegás* og *manogás* SVJylland (45) trækker oftere over Manø end langs vestkysten; *skrække* SFalster og *skrukágás* Horbelev (46).

LITTERATUR: (1) 626 143; (2) 277 59,295; (3) 156 3,101; (4) 170 1909,60; (5) 582 14; 439d 340; 903 3,2,156; (6) 418 239; (7) 240 13,1952-55,231; (8) 434 2,496; 170 1909,55; (9) 903 3,2, 69; (10) 903 5,2,151; (11) 451 354; 160 1904/30:833 (1884); 776 1,439; (12) 659 10,580; 451 356; 383 1,187; (13) 451 356; 383 1,187; (14) 903 3,2, 208; (15) 224 1942,136 (Horsensegnen); (16) 439d 347; (17) 903 3,2, 208; (18) 794 3,1884,45; 423; (19) 464g 2,127; (20) 753s 84f; (21) 169 1,241; 202c 3, 169; (22) 388; (23) 693b 3, 341f (Rødsand); 776 1,513; 169 3,1930-31,147; 884 10; (24) 327b 13; (25) 388; 103; (26) 434 5, 869; 170 1909,59; 903 5,2, 1829,14; 98e 13 (Jyll.); 776 1,513; (27) 659 17,821; (28) 249 1914, 696; (29) 451 360; 383

1,202; 224 1942,136 (Koldingegnen); (30) 170 1909,59; 451 360; 327b 13; 161 1,791; (31) 842 181; (32) 451 360; 776 ,513; 383 1, 202; 753s 85; (33) 347 105; (34) 451 360; 383 1,202; 161 1, 791; (35) 169 1,240; 161 1,791; (36) 439d 347; 212c 2,95; 153 3,909; (37) 212c 1,610; (38) 464 9,99; 212c 1,248; (39) 774 57; (40) 785 236; (41) 171 132; 500 142; 541b 647; (42) 562 21,1899,120; 33, 1907,78; 62, 1923,152f; (43) 842 180; 383 1, 204; (44) 383 1,204f; 776 1,502; (45) 501b 19; (46) 165 8, 1913-14,203; 388.

Der er fundet knogler af grågås i køkkenmøddinger fra yngre stenalder og tillige gennem senere arkæologiske perioder (1).

Knortegæs gjorde stor skade på Lollands kornmarker og måtte bortjages; de »indfinder sig forår og efterår, når sæden er lagt, og det i sådan næsten utrolig mængde, at når vogterne er forsømmelige ødelægger de mange hele agre«; en degn fortalte præsten i Skelby-Gedesby, at han så en flok på skønsmæssigt 30.000 vildgæs (2).

Man fangede dem i SVJylland med specielle garn (3).

LITTERATUR: (1) 548 47,53; (2) 693b 1,1763,619; 3,1767,341f; (3) 240 13,1952-55,231.

KALENDERREGLER OG VEJRVARSLER

21. april drager knortegæsene nordpå (1). Vildgæsene kom om foråret flyvende med formiddags-mellemmaden og tog vanter, strømper og træsko med sig, d.v.s. dagene var nu så lange, at man fik et måltid mere, og vejret så mildt, at man kunne gå barfodet; gæsene leverede dem om efteråret tilbage og fløj med mellemmaden; de kom om foråret med middagssøvnen og tog lysene med sig om efteråret eller Mikkelsnat 29-30/9 (2).

Lige så mange grågæs man så flyve om foråret, lige så mange bundte hø ville man få (Vendsysel; 3).

Ses eller høres vildgæsene meget tidligt på træk om efteråret kan der ventes en snarlig og streng vinter (4); trækker de mod syd kommer der en vinter, som bliver streng og langvarig, men der kommer tøvejr hvis de trækker mod nord (5); flyver de i frostvejr mod sydvest bliver det tøvejr inden 24 timer (6). Når gæs går i hav · og grævling i grav · kommer vinteren ikke i skridt, men i trav (7). Grågåsens ankomst indvarsler foråret (8).

Knortegás på vadehavssstrand ved højvande. BIOFOTO/Bert Wiklund.

De fangne gæs søger at følge vildgæssene på træk i kileformation. Maleri af N. P. Mols, 1895.

Der kan ventes storm når vildgæssene flyver skrigende fra det ene himmelhjørne til det andet (1796; 9); de skriger mod ondt vejr (7). Der kommer østenvind hvis gæssene trækker mod vest (Helsinge; 10).

LITTERATUR: (1) 160 1906/23: 1; (2) 464 4,1879,353; 160 1904/27:1185 (1884), 1311 (1918); 212d 2. opl. 91; 937u 95; 202c 1,275 og 212d 2.108; 284b 220; 874d 55 (Tisvilde); (3) 281d (1881); 160 1904/27:1173; (4) 174 2.1,1804,378; 794 4,1885, 159; 653 184; (5) 794 7,1887,66; 160 1904/30:621 (1884); 1904/27: 889 (1885); (6) 160 1904/27:1 (1881); (7) 777g 231; (8) 794 3,127; (9) 882 5,328; (10) 160 1906/23:27 (1911).

OVERTRO

Ser man vildgæs flyve i en rad kan råbes: bagerste [gå] frem, tag horkvinden bag! (Vendsyssel; 1);

råbte man til dem: flyv for ved de forreste! fløj de hurtigere, men nogle af de avancerende gæs faldt udmattede ned (Vendsyssel; 2).

Det varsler dødsfald at møde en flok vildgæs (Kerte VFyn; 3); tæller man fuglene i en flok drager de bort med ens lykke (VHanherred; 4). Man kan råbe til flyvende gæs »tag mine vorter med!«, men man skal vogte sig for at tælle fuglene, da man ellers risikerer at få andre menneskers vorter, som gæssene tog med på rejsen (5).

Når himmelhundene (knortegæs) trak skrigende forbi, var det gamle ugife kvinder, der jamrede over de børn de ikke havde født (Malt SJylland; 6); »nu kommer Huuns jægere«, sagde folk, når de om aftenen hørte vildgæssene (Djursland; 7).

LITTERATUR: (1) 160 1906/43: 1173; (2) 794 4,1885,157; (3) 160 1906/23: 993 (1918); (4) 160 1906/23: 1310 (1928); (5) 794 8,1887,125; (6) 212c 1,610; (7) 160 1904/27: 2015 (1884).

SAGN, EVENTYR, GÅDE

En bissekrammer blev på den jyske hede overfaldet af to røvere. Da han blev klar over, at de ville slå ham ihjel, og der netop fløj en flok vildgæs forbi, råbte han: »Er der ingen andre vidner, skal Vorherres fugle være det!« Man søgte i mange år forgæves efter morderne. En sondag stod folk på Nr. Snedes kirkegård og ventede på præsten, og idet en flok gæs fløj skrigende over dem, udbrød en af to holstenske hestreprængere: »Se, det er krammersens fugle!« Man blev nu opmærksom på dem og spurgte, hvad de mente dermed, og de måtte gå til bekendelse (1).

En krammer blev på Stenderup hede dræbt og udplyndret. Før han døde råbte han: »Her er ingen, som vil hjælpe mig, og ingen vidner, men så skal himlens fugle være mine vidner!« I det samme fløj nogle vildgæs hen over stedet. Flere år efter kom en sondag en flok vildgæs ind i Føvling kirke og fløj så lavt, at de rønte kirkegængerne med vingerne, og det navnlig manden, som slog krammeren ihjel. Uden for kirken snakkede man om den mærkværdige hændelse, og manden kom til at sige: »Ja, det er krammersens vidner!« Præsten spurte ham ud, og således blev mordet opklaret og gerningsmanden straffet (2) sml. myg bd. 1.

Grønland: En mand overraskede nogle kvinder, der legede nøgne i en sør; han rev en af deres bedst syede klædedragter itu og gav sig til kende. Kvinderne fløj bort som vildgæs undtagen hende, hvis dragt var ødelagt. Hun blev hans kone og fødte ham to sønner, som hun en dag fløj bort med iført fugleham. – En blind mand sad på fjeldet og lyttede til fuglene. Der kom en flok vildgæs, som slog sig ned og spurte, hvorfor han var så bedrøvet. Da de hørte han ikke kunne se, lovede seks gæs at hjælpe ham. De lod efter tur deres ekskrementer falde i mandens blinde øjne og tørrede dem rene med vingerne. Da den største gås havde gjort det særlig voldsomt, var hans syn lige så skarpt som før (3).

I et skæmtesagn kryber en dreng ind i en tønde og sejler ud på havet, hvor nogle vildgæs sætter sig på tønden. Han rækker en hånd ud gennem spundshullet, får fat i benene på et par gæs, og de flyver med drengen indtil han slipper. Tønden falder ned og slår tåret af Timring kirke, af tøndestavenne gror et krat op i sognet (4).

Eventyr: for at få en arvepart skal to af tre sønner skyde den forreste og bagerste gås i en flok flyvende gæs, men det lykkedes ikke for dem (5).

Gåde: der fløj en flok vildgæs, to fløj foran, to bagerst og to i midten; hvor mange var de? (fire i én rad) (6).

LITTERATUR: (1) 847b 2,308f; 703 ny rk. 520; sml. 464f 5,198f (Stenild); (2) 464 5, 198; (3) 713 312-15,364; (4) 534c 131; (5) 464k 1,127f; (6) 794 3 nr.998 sml. 6 nr.296.

ORDSPROG, TALEMÅDER

Man skal gå længe efter en vildgås for at finde en strudsfjer (Peder Syv 1682); man plukker ikke strudsfjer af vildgås (o. 1600; 1).

Unge vildgæs »skjuler« sig ved at stikke hovedet i højt græs og kan da let fanges, derfra stammer måske talemåden, at et enfoldigt menneske er en tåbegås (1763;2). Han er ligeglæd ligesom vildgæssene (3); han (eller det) er fløjet med vildgæssene = har gjort sig usynlig, er helt forsvundet eller tabt (o. 1700ff; 4); nu kan du tage det ved rumpen af gæssene – siges når en ting blev borte (5).

Kigge efter vildgæs = stå og glo, falde i staver; han står på Valby bakke og stirrer efter vildgæssene = utidig spejden (6). Du har nok vinden på halsen ligesom vildgæssene (3).

LITTERATUR: (1) 561 2,501; (2) 98b (3) 464c 585f; (4) 579 F246; 659 26,1527; 281d (1884); 160 1904/28: 2133 (1892); (5) 281d (1896); (6) 464c 477.

PROSA OG POESI

En sindig bevægelse, som godtfolk kalder vralten. Helt misvisende. Gåsegang er graciøs bevægelse, en fjedren og vuggen i lænderne, der behager øjet *J. Muus Pedersen* (1). De går så tillidsfuldt, de skønne fugle, så roligt og selvbevidst ... hvert af deres skridt er velovervejet, så fuldt af værdighed, deres kølige øjne lyser af klogskab *Achton Friis* (2).

Danmarks største jagtbare fuglevildt går på vingerne. Og hvor er der kraft og majestæt over det opfløj. Ingen tilløb eller startvanskigheder. Kun lange, sorte vingers tag i luften i et opbud af elegance og skønhed – otte pund gedigent gåsekød i luften, som om tyngdekraften aldrig eksisterede ... Kronhjorten er landjægerens stolteste trofæ, sædgåsen strandjægerens *J. Muus Pedersen* (3).

En tone, som hvinet fra en bue, passerer over. Jet sorte mod vestimlens sidste lysninger går en kile grågæs mod Sverige med strakte halse i stor fart. Synet går én nær. Man ser langt efter dem. Deres tegn på himlen havde en betydning, man skulle udfinde, men ikke kunne. Måske ser tanker sådan ud, når de trækker over sindets horisont; ja, måske ligner de grågæs, som trækker sønderud i senhøst. Vildgæs i flugt – tegnet for oprud, forandring og årets fuldbrydelse *Niels E. Nielsen* (4). En vældig kile, som jager nordover, skarp og sort

mod den skinnende sky, et umådeligt V skrevet med vejrgudens store finger på himlen. Det er grågåsen, som trækker. *Achton Friis* (5).

Se, dér kommer gæsseneude. Et langt sort slør slæber sig frem over fjorden, bliver sortere, tætttere og glider tilvejrs over horisonten. Så begynder sløret at strimle, at slå krølle og knude, og nu løser det sig op og bliver til fugle. Hvide gumpe og sorte vingekanter veksler. Halse kommer til syne, så svinger flokken *Svend Fleuron* (6). Vildgæssene [kom] i kile over bankerne, højt skrigende, mindende om en anden blæsende høstdag, da man var barn og fulgte efter plovkarlen, der lagde sig lidt tilbage i linerne, så efter fuglene og sagde: »Der flyver gæssene med mel'maden!« *Inger Bentzon* (7) sml. s. 63.

Blot en mindre flok flyver op, fyldes luften i vid omkreds af deres gækken. En velsignet lyd ... grov og sund, af en herlig vitalitet, der fortæller om safigt græs på grønne enge, en lyd der melder om megen god mad ligesom hestes fjerten *Finn Salomonsen* (8). Gæssenes knurrende sang rullede over havfladen som ekko af fjerne trommehvirveler *Arthur Christiansen* (9). Den bestandig vedvarende tone, der klang som et kor af fordømte oboister, steg og sank med fuglenes kredsen [over islagt sø]. Det virker i den dæmrende morgen som en pragtfuld ouverture til vinteren *Achton Friis* (10).

Vildgåsen er ustadic i tro, · flytter fra en til en anden bo, · hos varme vil hun være. · Tag pant for gæld, jeg ráder dig, · thi landet er fuldt af falsk og svig, · vi går på vildgåsens bro ... *H. Justesen Ranch* 1630 (11).

Vildgæssespil, en gråd i skyen, · skør som et glar, går over byen *Johannes V. Jensen* (12); fjern ud imod solfaldets ildskær drog · en vildgæsfloks sortnende kile *K. L. Kristensen* (13). Når skygger blåner og de vilde gæs · har ridset himlens glar med trækkets kile · får tiden lyd af tyste vingeslag *Noemi Eskul-Jensen* (14); som en spand i brønden plasker · lyder vildgæs' vingeslag *Harald H. Lund* (15).

Hen over himlens tøvejsblege tavle · en stor flok vildgæs trak sit vinkeltegn *Erik Bertelsen* (16). Et stjernetegn af vildgæs · styrter over himlen. · Er det mit navn der slynges hæst herned · spottende og fordrejet *Benny Andersen* (17).
K. L. Kristensen, Fugletræk (18).

LITTERATUR: (1) 674b 33; (2) 248 1,18; (3) 674 22f; (4) 625 127,132; (5) 248 1,367; (6) 222u 143; (7) 47 69; (8) 757 66; (9) 132 29; (10) 248b 2,54; (11) 702 351f; (12) 401n 49; (13) 467b 46; (14) 201b 47; (15) 537g 67; (16) 56h 9; (17) 12 11; (18) 467f 55-57.

Sædgæs på overvintringsplads ved Tystrup-Bavelse. BIOFOTO/Niels Westergaard Knudsen.

